

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Klasik Türk Edebiyatı Özel Sayısı

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 3, Ekim/October 2022)

Kadim POLAT

Arş. Gör., Başkent Üniversitesi
kadimp@baskent.edu.tr

Aysun Ezgi YILMAZ

Arş. Gör., Başkent Üniversitesi
aebulbul@baskent.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0878-3751>

<https://orcid.org/0000-0002-6619-0834>

Dilde Ölümü Gölgelmek: Safâyi Tezkiresi'nde Ölümle İlgili Örtmeceler

Shadowing Death in Language: Euphemisms on Death in Safâyi's Tezkire

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 25.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 20.10.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.10.2022

Atıf/Citation

Polat, K. ve Yılmaz, A. E. (2022). Dilde Ölümü Gölgelmek: Safâyi Tezkiresi'nde Ölümle İlgili Örtmeceler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(3), 302-324.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1147108>

Polat, K. & Yılmaz, A. E. (2022). Shadowing Death in Language: Euphemisms on Death in Safâyi's Tezkire. *Journal of Academic Language and Literature*, 6(3), 302-324.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1147108>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu makale Creative Commons [Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (CC BY-NC-SA 4.0) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Öz

Çok boyutlu bir iletişim kanalı olan dil, bireylere kendilerini ifade etme noktasında çeşitli imkânlar sunmaktadır. Toplumsal hayatta doğrudan söylenmesi hoş karşılanmayan, ayıplanan, söylendiğinde korku ve olumsuz çağrışımlar uyandıran sözcükler yerine, bu sözcüklere gönderme yapan farklı sözcüklerin tercih edilmesi şeklinde tanımlanabilecek “örtmece” bu yönüyle bireylere toplumsal ve psikolojik açıdan kendilerini daha özgür şekilde ifade etme olanağı sağlayan bir dil kullanımıdır. Cinsellik, hastalık, ölüm vb. alanlarda fazlaca görülen bu kullanım; norm ve kabuller, inanç sistemi, psikoloji başta olmak üzere birçok dinamikte doğrudan bağlantılıdır. İnsanlığı, var olduğu andan itibaren hem toplumsal hem de psikolojik açıdan derinden etkileyen, korku ve merak uyandıran ve gizemi yüzyıllardır çözülemeyen ölüm de örtmece sözcüklerin yoğun olarak tercih edildiği alanların başındadır. Ölümün yol açtığı psikolojik yıkımı hafifletme, ölümü uzaklaştırma gibi sebeplerle bu alanda tercih edilen örtmece sözcükler geride kalanları ölüme yönelik korku ve endişelerden uzaklaştırmaktadır. Çalışmada, tezkirecilik geleneğimizin önemli temsilcilerinden olan Safâyî Mustafa Efendi'nin XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme aldığı *Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâdi'l-Eş'âr* isimli tezkiresinde geçen ölüm ile ilgili örtmece sözcükler merkeze alınmıştır. Tezkireye konu olan şairlerin ölümüyle ilgili bilgi verilirken üslubun gelenekle uyumu irdelenmiş, günümüz toplumunda ölüm ile ilgili örtmece sözcüklere de yer verilerek süreç içerisinde toplumun ölüm fenomenine yaklaşımının ne şekilde değiştiği ve şekillendiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: örtmece, ölüm, *Safâyî Tezkiresi*, dil, kültür

Abstract

Language, which is a multidimensional communication channel, offers individuals various opportunities to express themselves. The euphemism which is defined as the preference of different words that refer to these words instead of words that are not welcomed to be uttered directly in social life, and that, when expressed, evoke fear and negative connotations, is a language use that allows individuals to express themselves more freely in terms of social and psychological aspects. This use, which is common in areas such as sexuality, illness, death, etc., is directly related to many dynamics, especially norms and acceptances, belief system, psychology. Death, which has deeply affected humanity both socially and psychologically since its existence, aroused fear and curiosity, and whose mystery has not been solved for centuries, is one of the areas where euphemisms are heavily preferred. The euphemisms that are preferred in this field for reasons such as mitigating the psychological destruction caused by death, and suspending the concept of death, distract those who are left behind from fear and anxieties about death. The euphemisms about death in the tezkires of Safâyî Mustafa

Efendi, one of the important representatives of our tradition of tezkire, called Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâdi'l-Eş'âr, which he wrote in the first quarter of the XVIII century, constitute the basis of this study. While giving information about the death of the poets who are the subject of the tezkires, the harmony of the style with the tradition was examined, and by including the euphemisms about death in today's society, it was discussed how the approach of the society to the phenomenon of death changed and was shaped in the process.

Keywords: *euphemism, death, Safâyî's Tezkire. language, culture*

Giriş

İngilizce'de *Euphemism*, Fransızca'da *Euphémisme*, Almanca'da *Euphemismus* ile karşılanan ve Yunanca *Euphemismus* kelimesinden gelen örtmeceyi dilbilimci Doğan Aksan (2009, s.98) "güzel adlandırma" terimi ile karşılamakta "kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayı" şeklinde tanımlamaktadır. Örtmece sözcüklerin toplum içinde ağırlıklı olarak din, cinsellik, hastalık, ölüm vb. doğrudan kullanımı kaba ve çirkin sayılan, korku uyandıran konularda tercih edildiği görülmektedir. Bireylere kendilerini ifade etme noktasında esneklik sağlayan örtmece sözcüklerin, ilgili alanlarda tercih edilmesi psikoloji ile doğrudan bağlantılıdır. Örtmece kavramı üzerine çalışan Kerim Demirci'nin (2008) örtmece sözcüklerin anlamı değil algılamayı değiştirdiğine yönelik yorumu, Türkçe ve Fransızca ölümle ilgili örtmece sözcükleri karşılaştırmalı olarak değerlendiren İlhami Sığirci'nin (2015) örtmecenin başka bir dile aktarılmasında kültürel ve ruhsal boyut olduğuna yönelik tespiti örtmece sözcüklerin insan psikolojisi üzerindeki etkisine işaret etmektedir. İnsanlığın başından itibaren merak ve korku uyandıran, sonrasında yaşanan "yas" süreci ile geride kalanları psikolojik açıdan etkileyen ölüm fenomeni bu sebeple örtmece sözcüklerin yoğun olarak kullanıldığı alanlardan biridir.

"Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memet, mevt, vefat" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1847) şeklinde tanımlanan ölüm, yüzyıllardır geride kalanların "gizemini çözmeye çalıştığı" bir fenomen olarak varlığını sürdürmektedir. Ünlü filozof Epiküros'un (2014) "Ben varsam ölüm yok, ölüm varsa ben yokum" sözü, Emmanuel Levinas'ın "bireyin kendi ölümüne ilişkin bilgi ve deneyim alanı olmadığına" (2011, s.23) ilişkin görüşü ölümün "bilinmezliğini" ortaya koyarken yüzyıllardır uyandırdığı merak, korku ve gizemi de açıklamaktadır. Halk kültüründe ise ölüm; doğum ve evlenme ile geçiş dönemleri arasında yer almaktadır. İlk kez Fransız halkbilimci Van Gennep (1960) tarafından ortaya konulan geçiş ritüelleri insan ya da toplum hayatında

mevcut statüde görülen değişiklikleri ve bu süreçteki uygulamaları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu geçişlerde oluşabilecek olumsuz etkilerden korunma, yeni durumu kutlama ve kutsama gibi uygulamalar söz konusudur. Ölüm temelinde geçiş ritüelleri değerlendirildiğinde, geride kalanların ağırlıklı olarak “korunma” merkezinde uygulamalar yaptığı görülmektedir. *Anadolu Folklorunda Ölüm* adlı eserinde Anadolu insanının ölümle ilgili inanmalarını ve davranışlarını ele alan halkbilimci Sedat Veyis Örnek (1971) eserinde “Kaçınmalar” başlığı altında; ölümü hatırlatan, ölümü getireceğine inanılan işlem ve davranışları uzaklaştırmak, etkisiz kılmak için yapılan bazı kaçınmalar ve uygulamalardan bahsetmektedir. Örnek, ölüme yönelik kaçınmalarda; “ölü evindeki yemeklerin boşaltılması”, “su dolu kapların boşaltılması”, “cenaze geçerken ve yıkanırken uyuyanların uyandırılması”, “ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazanın ters çevrilmesi” başta olmak üzere birçok kaçınma ve uygulamayı sıralamaktadır. Halk kültüründe söz konusu bu kaçınma ve uygulamaların kökleri kolektif bilinçte yer alan “tabu” adlı güçlü yasaklarla bağlantılıdır. Bu kaçınma ve yasaklara uyulmaması durumunda büyüsel ve tinsel güçlerin harekete geçeceğine ve zarar görüleceğine yönelik inanç bu tabulara ve kaçınmalara uyma gereksinimini beraberinde getirmektedir. Toplumların sosyal alanların neredeyse tamamında tabular oluşturduğunu, bu tabuların da yalnızca nesne merkezli değil düşünce yapısına da yönelik olduğunu belirten Ahmet Güngör (2006, s. 73) temasla birlikte o nesnenin adını anma, düşünme gibi zihinsel eylemlerin de tabuya dâhil olduğunu vurgulamaktadır. Güngör’ün anma, düşünce yapısına yönelik vurgusu bu noktada kuşkusuz tabuyla ilgili dilsel kullanımları ifade etmekte ve örtmece sözcüklerin tabu ile olan ilişkisini doğrulamaktadır. Tabular ve örtmeceleri bir madalyonun iki yüzü olarak değerlendiren Kerim Demirci (2008, s. 23) ise tabuların yol açtığı kaçınmaların dilde kendini örtmece sözcükler şeklinde gösterdiğini ifade etmektedir. Demirci’nin tespiti, ölüm çevresinde başsağlığı dileklerinin sunulmasında, ölüm olayının duyurulmasında ölen kişinin anılmasında kullanılan kelime öbekleri üzerinden doğrulanmaktadır. Ölüm olayının “vefat etmek”, “hakkın rahmetine kavuşmak”, “hakka yürümek” “gelmez yola gitmek”, “dört kolluya binmek”, “son nefesini vermek”, “ömrü vefa etmemek” gibi içinde ölüm kelimesi geçmeyen söz öbekleriyle karşılanması; baş sağlığında “başınız sağ olsun”, “Allah geride kalanlara sabır versin” , “Mekânı cennet olsun”, “Allah taksiratını affetsin” vb. kullanımlarda yine ölüm sözcüğüne yer verilmemesi, ölen kişi için “ölü” yerine “rahmetli” “mevta” “merhum/merhume” sözcüklerinin tercih edilmesi örtmece sözcükler üzerinden dilsel tabu ve kaçınma örneği olarak ifade edilebilir.

Türk kültür tarihinin ilk yazılı metinlerinden *Orhun Kitabelerinde* “uça bar-”, “kergek bol-”(2007, s.14, 18), *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “uç-” (2006, s. 44), Türk dilinin 13. yüzyıl öncesindeki tarihi ve etimolojik sözlüğünü ortaya koyan S. Gerard Clauson’un etimolojik sözlüğünde “uç-” (1972, s. 19), 15.yüzyılın sonu 16. yüzyılın

başında yazıya geçirilen *Dede Korkut Hikâyelerinde* “ yok olupdur”, “canın almak”, “hakka vâsıl olmak” (2008, s. 138, 177, 249) vb. filler “ölmek” yerine kullanılmış ve ruhun kuş olup uçmasına gönderme yapılmıştır. Eski metinlerde ölüm yerine “uçmak”, “kergeç bolmak” gibi fiillerin kullanılması, tanınmış şairlerimizden Yunus Emre, Karacaoğlan ve Âşık Veysel gibi isimlerin de ölüm yerine “canın kuş olup uçması” söz öbeğini tercih etmesi, ölümün tarihin her aşamasında tabuları ve kaçınmaları beraberinde getirdiğini gösteren örnekler arasında sayılabilir. Ölüm olayında söz konusu örtmece sözcüklerin sadece korku, korunma ya da kaçış nedeniyle tercih edilmediği ölen kişiye duyulan saygı ve ölüm sonrası geride kalanları incitmemek adına nezaketen de kullanıldığı düşünülmektedir.

Ölüme yüklenen anlamlar, toplumların yaşam tasavvuruyla doğrudan ilişkilidir. Bütün toplumlarda ortak bir duygu barındıran ancak günlük yaşama ve sanata yansımış biçimi farklı olan ölüm hadisesinin kültürümüzdeki yansıması, İslam inancıyla şekillenen tasavvufun etkisiyledir (İsen, 1994, s. 143). İnancı gereği ölümü kabullenilmesi gereken bir gerçek olarak gören Osmanlı münevveri ölümü; ruhun ölümsüzlüğüne kapı aralayan, ebediyetin başlangıcı olan, böylece sevinç kaynağı olarak görülmesi gereken bir olgu olarak tasavvur etmiştir (Batislam, 2016, s. 78). Bu anlayış, Osmanlı dönemi edebî ürünlerinde de etkisini hissettirmiş ve ölümün ebediyetin başlangıcı olduğuna dair söylem birçok türe yansımıştır. Bu anlayışın yer ettiği önemli türlerden biri de tezkirelerdir. XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla değin kesintisiz bir şekilde üretimi süren Osmanlı dönemi tezkirecilğinde, tezkirecinin şairlerin ölümüyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermeye gayret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte tezkireci, şairin ölümünü bilinen ifadelerle anlatmak yerine mahlası, statüsü, yerleşim yeri, tarikat mensubiyeti gibi özelliklerini dikkate alarak estetik ibarelerle ifade etme yoluna gitmektedir. Bu durum geleneğin bir sonucudur. Özellikle tezkire metinlerinde ölümün sanatsal ibarelerle ifade edilmesi geleneği çok yaygındır. Çalışmamızın temelini oluşturan *Safâyî Tezkiresi*'nin de bu anlayış çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ölüme ilgili örtmece sözcüklerin konu edildiği çalışma kapsamında Safâyî Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâdi'l-Eş'âr* adlı tezkire seçilmiştir. 1720'den sonra tamamlanan ve devrin ileri gelen isimlerinden takriz ve imza alınarak muhtemelen 1724'te Damad İbrâhim Paşa'ya sunulduğu düşünülen (Altuner, 1989, s. XXVIII) tezkirede ölümle ilgili örtmece sözcüklere sıklıkla rastlanmaktadır. İlgili tezkirenin en önemli özelliklerinden biri neredeyse bütün şairlerin vefat tarihlerine yer verilmiş olmasıdır. Safâyî, şairlerin ölümleriyle ilgili bilgi verirken doğrudan “öldü” demek yerine sanatsal ve yumuşak bir üslup kullanmış ve “kanat çırpmıştır”, “geçici dünyayı terk etmiştir”, “susunlar vadisine gitmiştir”, “sonsuzluk şarabını içmiştir” gibi yapılarla ölümü güzelleştirmiştir. Ölümü güzelleştiren bu örtmece sözcükler üzerinden ilgili dönemde ölüm fenomenine ne şekilde yaklaşıldığı ve ölümün nasıl yorumlandığı açıklık kazanmaktadır. Ancak

tezkirecinin bütün şairlerin ölümünü estetik ibarelerle verdiğini söylemek doğru olmaz. Bazı şairler için “vefat etti” ya da “fevt oldu” gibi klasik ifadeler kullandığı görülmektedir. Farklı kullanım biçimleri, tezkirecinin şaire olan yakınlığı, şairin statüsü, sanatsal kabiliyeti ve toplum nezdindeki yeri gibi özellikleri gözetilerek ele alınmıştır.

Tezkirede şairlerin ölümünü anlatmak üzere seçilen örtmece sözcükler incelendiğinde ilk olarak “dünya” tasavvuru dikkat çekmektedir. “Geçici dünya köşesini bırakıp gitmek”, “fâni dünyayı bırakıp gitmek”, “geçici dünyadan ilgisini kesmek”, fâni dünyanın suretini terk etmek” “fânilik dükkânını bırakmak”, “fâni dünyadaki misafirliği sonlandırmak” gibi dünyanın geçiciliğine gönderme yapan örtmece sözcüklere sıklıkla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bakış açısıyla ölüm ile dünya arasında bağımlı bir ilişki olduğu; ölüm olayıyla birlikte geçici bir mekân olarak nitelenen “dünya”nın işlevini tamamladığı anlaşılmaktadır.

Türk kültürünün ilk yazılı belgelerinde rastlanan ölümle birlikte kuş olup uçuş tasavvurunun ilgili tezkire döneminde de devam ettiği “can kuşu”, “can bülbülü”, “can papağanı” gibi söz öbekleri üzerinden doğrulanmaktadır. Örtmece sözcükler incelendiğinde ölüm sonrasının “sonsuzluk menzili”, “sonsuzluk dergâhı”, “sonsuzluk mülkü”, sonsuzluk âlemi”, “sonsuzluk tekkesi”, “sonsuzluk girdabı”, “sonsuzluk sahrası” vb. söz öbekleriyle karşılandığı; ölümün toplum algısında bir bitiş değil aksine sonsuzluğa atılan ilk adım olarak nitelendiği anlaşılmaktadır. Ölümle ilgili örtmece sözcükler ve söz öbekleri incelendiğinde toplumun din, inanç sistemi ve değer yargılarına yönelik kültürel kodları da açığa çıkmaktadır. İslamiyet’te Allah ve ahiret inancı, ölümün kaçınılmaz olarak kabul edilip bir son değil aksine başlangıç olarak nitelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum ölümle ilgili örtmece sözcüklere de yoğun olarak yansımıştır. Anadolu’da XIII. yüzyılda gelişim dönemini tamamlayarak geniş kitleleri etkisi altına alan “tasavvuf kültürü”nde de dünya-ölüm-ahiret ile ilgili görüşler aynıdır. Ölümün Türk kültürüne ve Anadolu şiirine yansımaları değerlendiren Abdülhakim Koçin (2003, s. 141) de mutasavvıfların tamamına yakınının dünya hayatını bir “ayrılık” ölümü de bir “vuslat” ya da “vasita-i vuslat” olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. *Safâî Tezkiresi*’nde ölümle ilgili örtmece sözcüklerde de İslam inancı ve tasavvuf kültürünün izleri görülmektedir. Dil ürünü olan örtmece sözcüklerde süreç içerisinde görülen bu farklı kullanımlar, dilin değişime açık olan dinamik yapısıyla doğrudan ilgilidir. Örtmecelerin dilde yaygın bir anlam kazandıktan sonra örtmece özelliğini yitirdiğini ve buna bağlı olarak yerlerine yeni örtmece kelimelerin oluşturulduğunu belirten Ahat Üstüner (2009, s. 173) de örtmece sözcüklerde görülen değişime dikkat çekmektedir. Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde örtmece sözcükleri karşılaştırmalı olarak ele alan Ferhat Karbulut ve Gulmira Ospanova (2013) ise örtmecelerde görülen değişikliğin toplumun tabu algısıyla olan ilişkisine değinerek; toplumda tabu sayılan bir olgunun tabu olmaktan çıkabildiği

gibi tabuyu yumuşatmak için kullanılan mevcut örtmecenin de zamanla tabu haline gelerek işlevini kaybedebildiğini belirtmektedir. Ölümün insan hayatında önemli tabulardan biri olması, geçmişten günümüze kadar bu alanda fazlaca örtmece sözcüğün var olmasını açıklar niteliktedir; bu tabudan varlığının başlarından itibaren korkan insanlık her dönem yeni örtmecelerle ölümden dilsel olarak kaçmaya çalışmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi İslami geleneğe ölümden kaçış ve ölümü kabulleniş bir arada anlam bulmuş, ölüm kalıcı dünyaya bir kapı aralamak olarak algılanmış ve bazen de geçici dünyanın zamanı gelince terk edilecek olması sevinçle karşılanmıştır. İslami geleneğin kültürel birikimlerinden olan tezkire yazım geleneğinde de aynı anlayış devam etmiş ve örtmece sözcükler yüzyıllar boyunca tezkirelerde kullanılmıştır. Ayrıca değişen sanat anlayışıyla ve dilin olgunlaşmasıyla beraber ölümü yansıtan ifade biçimlerinde değişiklikler yaşanmış, bunun da en belirleyici yansıması üslup kullanımlarında görülmüştür (Yazar, 2013, s. 465). Özellikle uzun terkiplerle örülü ibareler ve bu ibarelere eklenen fiil yapıları dönemin üslup anlayışına göre şekillenmiştir.

Bu bilgilerden hareketle, *Safâyî Tezkiresi*'nde ölüm ile ilgili örtmece sözcükler fiiller yoluyla gözlemlenmiş ve ölümü çağrıştıran örtmece sözcüklerin analizi fiiller üzerinden yapılmıştır:

1. Uçmak

Türklere özgü inançsal, geleneksel, sanatsal vb. faaliyetlerde ölüm kavramının uç- mastarıyla karşılandığı çok sayıda örnek bulunmaktadır. *Safâyî Tezkiresi*'nde de sıklıkla karşımıza çıkan ve genel olarak *pervâz it-* yapısıyla karşılanan uç- mastarı, ölen ismin yeni bir yaşama doğru kanat çırdığını vurgular. Farsça *pervâz* kerden (برواز کردن) mastarından gelen ve *uçmak*, *kanat çırdırmak*, *yer değiştirmek*, *yükselmek*, *yukarıya çıkmak*, Hz. İsa'nın göğe yükselmesi, *dinlence yeri*, *ilahi yaşamın bir aşaması* (Steingass, 1998, s. 245; Amîd, 1379, s. 458; Mu'in, 1381, s. 348; Nefîsî, 1355, s. 827) anlamlarında kullanılan *pervâz it-* edebiyat dilinde daha çok ölümü ifade etmek için kullanılmıştır. Çünkü gerçek sevgiliye ulaşma hayali kuran insan, beden zincirinden kurtularak mutlak olana doğru kanat çırdığı (Batislam, 2016, s. 122). Tezkirede benzetme unsuru olarak *tezerv*, *bebğâ*, *tütü* gibi kuş türleri kullanılmış olmakla beraber kuş türlerinin genel adı olan *murğ* sözcüğünün kullanım sıklığı daha fazladır.

2. Ömür Defterini Dürüp Bükme

İslam'ı referans alan toplumların günlük yaşamı, anlatıları ve yazılı kaynakları insanın doğduğu andan hesaba çekileceği ana kadar bütün eylemlerinin amel defterinde toplandığı inancını taşır. Ancak hayatın bizzat kendisi de bir defter olarak algılanır ve öte dünyanın önünde bir engel olduğu düşünülerek zamanı gelince dürülüp yok edilmek istenir. Bu düşüncenin tezahürü olan terkiplerden *tayy-i sicill-i*

hayât it-, tayy-ı mecell-i hayât it-, tayy-ı defter-i hayât it- (ömür defterini dürüp bükme) yapıları tezkirede sıklıkla kullanılmıştır.

3. Dünyayı Terk etmek

Geçici heveslerin ve süfli arzuların mekânı olan dünya, ebedi âleme erişmek için bir aracı işlevi görür. İnsanoğlu zamanı geldiğinde geçici olan bu âlemi bırakarak kalıcılığın simgesi olan ahirete göç etmeyi umar. Bu sebeple ölüm vakti, baki olana yolculuğu ifade eder. Tezkirede bu anlamı karşılayacak yapıların *terk-i zâviye-i fenâ it-* (geçici dünya köşesini bırakıp gitmek), *terk-i medrese-i cihân it-* (dünya mektebini bırakıp gitmek), *terk-i âlem-i fânî it-* (fânî dünyayı bırakıp gitmek) vb. terkiplerle kurulduğu görülmektedir.

4. Şehitlik Kadehini İçmek

İslam inancında önemli bir yeri olan şehadet kavramı, canını Allah yolunda feda etmeyi ifade eder. Bu uğurda can vermek ve sonsuzluk şarabının sarhoşu olmak, ahireti ve cenneti müjdelemektedir. Tezkirede bu anlama gelebilecek yapılar *mest-i cām-ı şehâdet ol-*, (şehitlik kadehinin sarhoşu olmak), *şahbâ-nüş-ı cām-ı şehâdet ol-* (şehitlik kadehini içmek) vb. terkiplerle kurulmuştur.

5. Sonsuzluğa Yönelmek

Yönünü çevirmek, belli bir yöne doğru gitmek, yola çıkmak ve yolcusu olmak anlamlarına gelen *azmetmek* eylemi (Ayverdi, 2010, s. 98) belli bir amaca doğru niyet etmeyi vurgular. Günlük yaşamdan koparak kalıcı olana doğru bir yolculuk yapan insan bu süreçten sonra değişime uğrar. Tezkirede, *azm-ı bekâ it-* (sonsuzluğa yönelmek), *azm-i riyâz-ı cinân eyle-* (cennet bahçesine doğru yönelmek), *azm-i dârü'l-ğuld it-* (sonsuzluk konağına doğru yol almak), *azm-i uqbâ eyle-* (ahirete doğru yol almak) vb. yapılarla kullanılmıştır.

6. Kadere Rıza Göstermek

Allah tarafından ezelden itibaren tayin edilen bütün hükümlerin toplamı olan kader, salih kulun Allah'ın koyduğu kurallara riayet etmesinin delilidir. Yaratılıştan bu yana değin insanlığın temel korkularından olan ölüm ancak Allah'ın koyduğu kurallara rıza göstererek hafifletilebilir bir görünüm kazanmaktadır. Dolayısıyla yaşam gibi ölüm de Allah tarafından tayin edildiği için kula düşen bu gerçekliğe rıza göstermektir. Tezkirede bulunan *çarîk-i kazâya rahş-rân-ı rızâ ol-* (kader yoluna rıza binicisi olmak) terkipleri bu niyetle kullanılan bir yapıdır.

7. Göç Etmek

Dünya, ebedi göçün gerçekleşeceği güne kadar insanoğlunun konuk olarak bulunduğu bir misafirhanedir. Dünya denen gurbet sarmalında boğuşan insanoğlu

kalıcı menzilgâhına göç etmenin hayalini kurmaktadır (Kaplan, 2020, s. 70). Sözlüklerde *göç etmek*, *yola koyulmak*, *seyahat etmek*, *bir yerden bir yere gitmek* (Steingass, 1998, s. 32) anlamlarına gelen *irtihâl* mecazen “ölmek” kavramını da içine almış ve sözlüklere bu anlamıyla da yerleşmiştir. Tezkirede *rihlet it-*, *irtihâl it-* (*göç etmek*) şeklinde karşımıza çıkan göç kavramı ölümü, dolayısıyla asıl vatana doğru gidişi karşılayan kavramlardır.

8. Demir Atmak

Geminin belli bir yerde durması için çapasını denize salması (Ayverdi, 2010, s. 267) anlamına gelen *demir at-* mastarı sonsuza kadar yaşamayı düşleyen insanoğlunun öte dünyadaki mekânını ifade eden yapılardan biridir. Sonsuzluğun kapısını aralamak isteyen insanoğlu ölümü elzem görür. Bu yapı tezkirede *lenger-endâhte-i girdâb-ı bekâ ol-* (*sonsuzluk girdabına demir at-*) terkihiyle karşılanmıştır.

9. Salınmak

Klasik Türk edebiyatında sıkça karşılaşılan bir unsur olan *salın-* mastarı sevgilinin nazlı nazlı yürüyüşünü ifade etmek için kullanılır. Bu mastar özellikle, hayat ağacı olarak bilinen ve yaşamın sürekliliğine işaret eden servi ile kullanılır (Hakverdioğlu, 2016, s. 220). Tezkirede ise bu mastarın *hürâmân-ı çemen-zâr-ı huld-ı berîn ol-* (*cennetin en yüksek tabakasındaki bahçenin naz ile salınan olmak*) ve *hürâmân-ı ravza-ı cennet ol-* (*cennet bahçesinin salınarak yürüyeni olmak*) terkipleriyle karşılandığı görülmektedir.

10. Yuva Kurmak

Bu dünyada görevi tamamlanan insanoğlu ebedi yurduna yuva kurmak üzere göç eder. Bu ifade tezkirede *mahfil-i kudsi âşiyân it-* (*mübarek mekânı yuva eylemek*) ve *fezâ-yı ukbâda âşiyân-sâz ol-* (*öte dünyanın mekânında yuva kurmak*) terkipleriyle karşılanmıştır.

11. Suskunlar Diyarına Gitmek

Sessiz, suskun anlamına gelen *hâmûş*, edebî metinlerde ölümü çağrıştıran bir sözcük olarak anılmaktadır (Uludağ, 2005, s. 157). Sonuna çoğul eki alarak *hâmûşân* (suskunlar, ölmüş olanlar) şeklinde kullanılan bu sözcük ölenlerin suskunlar diyarına gittiğini ifade eder. Sözcüğün tezkire metninde; *şandeli-nişîn-i meclis-i hâmûşân ol-* (*suskunlar meclisinin sandalına oturanlarından biri olmak*), *âzim-i vâdî-i hâmûşân ol-* (*suskunlar vadisine doğru yönelmek*) gibi terkipler etrafında örülen yapılarla kullanıldığı görülmektedir.

12. İnzivaya Çekilmek

Yaşadığımız bu dünyanın kalabalığından sıyrılıp uzaklara gitmek, ruhu arındırmak, huzur bulmak ve kendini Allah’a adayıp dünyadan el etek çekmek (Ayverdi, 2010, s.

568) olarak algılanan *inziva* klasik Türk edebiyatında sıklıkla işlenen bir konudur. Metinde, *zâviye-i bekdâda gûşe-gir ol-* (sonsuzluk tekkesinde *inzivaya çekilmek*), *gûşe-güzîn-i vahdet-i bekdâ ol-* (ebedi birliğin köşesine *çekilmek*) vb. yapılarla karşılanmıştır.

Sonuç

Var olduğu toplumun sosyo-kültürel yapısıyla doğrudan bağlantılı olan dil, toplumu oluşturan bireylerin duygu ve düşüncelerini yansıtmada önemli bir aynadır. İçinde bulunduğu toplumun kültürel, ekonomik, psikolojik, siyasal vb. bileşenlerinden etkilenecek sürekli gelişim ve değişim içinde olan dil sürekli yeni görevler ve anlamlar üstlenmektedir. İnsana duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde ifade etme özgürlüğü sunan dilin kimi zaman bu duygu ve düşünceleri farklı şekilde ifade etme olanağı sağlayarak bireylerin rahatlamasına, korkularından arınmasına imkân verdiği bilinmektedir. Argo, dua-beddua, mecaz, dolaylama vb. kullanımların yanı sıra toplumda doğrudan söylenmesi uygun olmayan, korkulan ya da doğrudan kullanımının zararlı, kaba ve çirkin olduğu düşünülen sözcükler yerine bu sözcüğe gönderme yapan başka sözcüklerin tercih edildiği “örtmece” de bu kullanımlardan biridir.

İnsanlığın varlığından beri bir bilinmez olarak geride kalanları etkileyen ve korku uyandıran ölümün, iletişimin temel kaynağı olan dil üzerindeki yansımaları dikkat çekicidir. Geçmişten günümüze ölümün bir tabu olarak sürdürüldüğü ve geride kalanların dil kullanımında doğrudan ölüm sözcüğünü tercih etmediği görülmektedir. Toplumda hoş karşılanmayan, korku ya da tedirginlik uyandıran durumlarda asıl sözcük yerine bu olayı anımsatan ve ona gönderme yapan örtmeceler; ölümle birlikte hastalık, cinsellik gibi alanlarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu noktada ilgili konularda doğrudan konuşmaktan çekinen, utanan ya da korkan bireyler için bir ifade aracı olan örtmeceler hem birey hem de toplum hayatında önemli bir yer işgal etmektedir.

Çalışma kapsamında, ilk yazılı belgelerden günümüze kadar uzanan süreçte ölüm ile ilgili örtmece sözcük kullanım sebeplerine genel olarak yer verilirken çalışmanın merkezine, Safâî Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâdi'l-Eş'âr* adlı tezkire alınmıştır. Bilindiği gibi şair tezkireleri şairin doğumu, eğitim hayatı, yaşam tarzı, edebî niteliği ve ölümüyle ilgili bilgilerin yer aldığı biyografi kaynaklarıdır. Bu kaynaklarda şairler sanatkarâne bir üslupla tavsif edilmektedir. Tezkireci; şairin mesleği, edebî kişiliği, mahlası, yaşam tarzı, sosyal statüsü vb. özellikleri üzerinden göndermelerde bulunarak ölümün yıkıcı etkisini hafifletmek adına daha yumuşak bir üslup tercih etmektedir. Özellikle şairin mahlasının ya da adının ölüm terkipleriyle nükte oluşturacak şekilde örtüştürüldüğü örnekler fazladır. Bu bağlamda Safâî Mustafa Efendi'nin şairlerin ölümünü ifade

ederken kullandığı sözcükler ve söz öbekleri incelenmiş; Türk toplumunun bu dilsel kullanım üzerinden kültürel kodlarını sürdürdüğü, dönemin şartlarına göre yeniden düzenlediği saptanmıştır.

Çalışmada tespit edilen en çarpıcı örneklerden biri Türk kültürünün ilk yazılı belgelerinden *Orhun Kitabelerinde* ölmek yerine kullanılan “ruhun kuş olup uçmasına” gönderme yapan “uçmak”, “kegerek olmak” gibi kullanımların tezkire kapsamında “uçmak”, “can kuşu/can bülbülü”, “kanat çırpma” gibi benzer terimlerle ifade edilmesidir. Ölüm ile ilgili benzer kullanıma 20. yüzyıl ünlü halk ozanlarından Âşık Veysel’in *Dostlar Beni Hatırlasın* adlı şiirinde “can kafeste durmaz uçar” şekliyle rastlanmaktadır.

Örtmece sözcüklerin oluşumunda ve sürdürülmesinde mevcut toplumun psiko-sosyal durumu, inanç sistemi, toplumsal norm ve kabullerin etkisi yadsınamayacak boyuttadır. Semavi dinler arasında sayılan İslamiyet’in Türk toplumunda hâkim inanç sistemi olması ölüm ile ilgili örtmece sözcükler üzerinden de doğrulanmaktadır. Özellikle tezkire bağlamında “geçici dünyayı terk etmek”, “kadere rıza göstermek”, “sonsuzluğa yönelmek” gibi kullanımlar, İslam inancından doğan Allah, ahiret ve kader inancıyla ilgilidir. Nitekim Türk toplumunda geçmiş 11.yüzyıla kadar uzanan ve XIII. yüzyılda zirveye çıkan tasavvuf kültüründe de dünyanın geçiciliği, fâniliği vurgulanırken ölümlerle birlikte sonsuzluğun ve kavuşmanın başladığı kabul edilir. Günümüzde de ölüm ile ilgili örtmece sözcükler incelendiğinde “gelmez yola gitmek”, “Hakka yürümek”, “Hakkın rahmetine kavuşmak” gibi kullanımlarda İslam inancının etkisiyle ölüm olayının kabullenildiğini, ölüm sonrasının da bir kavuşma olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Kültürde insan hayatının geçiş dönemleri arasında yer alan ve kaçınılmaz bir son olarak nitelendirilen ölüm, insanlıkla var olan çok eski ve tanıdık bir fenomen olmasına rağmen insanların dilsel olarak rahatlıkla kullandığı bir sözcük değildir. Yüzyıllardır insanlar için bir korku unsuru olan ölüm buna bağlı olarak dilsel bir tabuya dönüşmüş; ölümün etkisini azaltmak ve uzaklaştırmak, ölüme bağlı gelişen acıyı azaltmak ve onu hatırlamamak gibi psikolojik gereksinimlerle yerini örtmece sözcüklere bırakmıştır. Süreç içerisinde ortaya çıkan örtmece sözcükler gelişigüzel seçilmemiş, içinde bulunulan toplumun inanç sistemi, norm ve değerleri, sosyo-psikolojik durumu, kültürel birikimi vb. dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir. Yapılan çalışma özelinde de görüleceği üzere ölümle ilgili örtmece sözcükler bir gereksinim olarak insan hayatının her döneminde varlığını sürdürmüş ve ortak kültürel kodlarla farklı dönemlerde bile benzer kullanımların devam ettiği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil-ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yayınları.
- 'Amîd, H. (1379). *Ferheng-i Fârsî-yi 'Amîd*. Kitâbhâne-yi Millî-yi İrân.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misallı büyük Türkçe sözlük*. Kubbealti.
- Batıslam, H. D. (2016). *Divan şiirinin benzetme ve hayal dünyasından*. Kesit Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century turkish*, Oxford University Press.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî, (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l inceleme-metin-indeks*. AKM Yayınları.
- Demirci, K. (2008). Örtmece (euphemism) kavramı üzerine. *Milli Folklor*, 77, 21-34.
- Epiküros (2014). *Özdeyişler mektuplar ve aforizmalar*. Arya Yayıncılık.
- Ergin, M. (2006). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2008) *Dede korkut kitabı-I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gennep, A. V. (1960). *The rites of passage*. The University of Chicago Press.
- Güngör, A. (2006). Tabu-örtmece (euphemism) sözler üzerine A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, 69-93.
- Hakverdioğlu, M. (2016). Sevgili neden servî boyludur? *Amasya İlahiyat Dergisi*, 7, 215-230.
- İsen, M. (1994). *Acıyı bal eylemek Türk edebiyatında mersiye*. Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2020). Divan şiirinde göç etrafında gelişen bazı kelime ve mazmunlar. *Köprü*, 145, 69-96.
- Karabulut F. ve Ospanova G. (2013). Örtmece sözlerin mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde karşılaştırmalı model analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2, 122-146.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2006). *Divanü lûgati't-türk*, (Çev. Besim Atalay). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçin. A. (2003). Ölüm gerçeğinin Türk kültürüne ve Anadolu Türk şiirine yansımaları. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 135-160.

- Levinas, E. (2011). *Tanrı, ölüm ve zaman*. Dost Yayınevi.
- Mu'ın, M. (1381). *Ferheng-i Fârsî*. Kitâbhâne-yi Millî-yi İrân.
- Nefîsî, A. (1355). *Ferheng-i Nefîsî*. Kitâb-furûşî-yi Hayyâm.
- Örnek, S.V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. AÜ- DTCF Yayınları.
- Sığırcı, İ. (2015). Kültürün aktarımı: Türkçe ve Fransızcada ölümle ilgili örtmece sözlerin incelenmesi. *Millî Folklor*, 27, 103-115.
- Steingass, F. (1998). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Library Association Publishing.
- TDK (Komisyon). (2011). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalıcı Yayınları.
- Üstüner A. (2009). Örtmece sözlerle ilgili terimler. *Turkish Studies*, 4/8: 166-176.
- Üzer Altuner, N. (1989). Safai ve tezkiresi-inceleme-tenkitli metin-indeks. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Yazar, İ. (2013). Şair tezkirelerinde ölüm bağlamında dil ve üslup üzerine bir inceleme. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 457-466.

Etik Kurul İzni Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK-1: Tezkirede Bulunan Şairlerin Ölümüne Gönderme Yapan Örtmeceler¹

Ölüm İfadesi	Dil İçi Çeviri	Şâir
murğ-i rûh-ı revân-ı pâki künküre-i eflâke pervâz itmişdür	Temiz ve mübarek can kuşu, gökyüzünün en yüksek katmanına kanat çırpmıştır.	Ağâ-zâde Efendi (38)
każâ-ı naħb ile tayy-ı sicill-i hayât itmekle...	Allah'ın çağrısına uyarak ömür defterini dürüp bükmekle...	Ünsî (43)
terk-i zâviye-i fenâ itmişdür	Geçici dünya köşesini bırakıp gitmiştir.	Ümîdî (47)
mest-i cām-ı şehâdet olmuşdur	Şehitlik kadehinin sarhoşu olmuştur.	Emnî (48)
'âzim-i merhale-i beķâ olmuşdur	Sonsuzluk menziline doğru yol almıştır.	Enîs (51), Behçetî (89), Râsih (96), Belîğ (113), Nâzım (271)
terk-i medrese-i cihân itmişdür	Dünya mektebini bırakıp gitmiştir.	Ahmed (59)
teslîm-i aħkâm-ı każâ eyleyip t̄arîķ-i każâya raħş-rân-ı rızâ olmuşdur	Allah'ın hükümlerine teslim olup kader yoluna rıza binicisi olmuştur.	Edîb (61)
'azm-i hân-ķâh-ı beķâ itmişdür	Sonsuzluk dergâhına doğru yol almıştır.	Āgâh (77)
âsâyiş-gâh-ı 'uķbâya irtiħâl itmişdür	Öte dünyanın dinlence yerine doğru göç etmiştir.	Bezmî (90)
evrâķ-ı hayâtı raķam-keşide-i ĥitâm olmuşdur	Ömrünün sayfalarına yazılan yazılar son bulmuştur.	Baħrî (95)
fezâ-yı 'ademe irtiħâl itmişdür	Hiçlik sahasına göç etmiştir.	Tecellî (104)
'azm-i riyâz-ı cinân ve dâħil-i ravza-i Rıdvân olmuşdur	Cennet bahçesine niyet etmiş ve Rıdvân meleğın kapıcısı olduğu bahçeye dâhil olmuştur.	Şânî (122)
'âzim-i râh-ı beķâ olmağla...	Sonsuzluk yolunun	Cevrî (140)

¹ Bu tablo, Nuran Üzer Altuner tarafından hazırlanan *Safâî ve Tezkiresi-İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks* başlıklı doktora tezinden ve Pervin Çapan'ın *Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'id-i'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks* adlı çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır. Ancak tablodaki sayfa numaraları, Nuran Altuner'in mezkûr tezi temel alınarak oluşturulmuştur.

	yolcusu olmakla...	
murğ-ı rûh-ı revân-ı pâki künküre-i eflâke rihlet ve cennet-i 'adne 'azîmet itmekle...	Temiz ve mukaddes can kuşu, gökyüzünün en yüksek tepesine göçmekle ve cennete doğru yol almakla...	Cennet Efendi (154)
tayy-i sicill-i hayât itmişdür	Ömür defterini dürüp bükmiştir.	Cezmî (156), Râzî (269), Şinâsî (408), Şadıkî (455), 'Abdî (528), Muhtârî (782), Necîb (899), Hâşim (1058)
terk-i 'âlem-i fânî itmişdür	Fânî dünyayı bırakıp gitmiştir.	Ĥabîbî (160), Râğîb (285), Sa'dî (370), Zâmîrî (479), Taybî (490), Tâlib (495), Kâdrî (708), Nâmî (821), Naĥlî (848)
terk-i cihân-ı fânî itmişdür	Fânî dünyayı bırakıp gitmiştir.	Ĥâfîz (160), Şâhî (425)
ĥîrâmân-ı çemen-zâr-ı ĥuld-ı berîñ olmuşdur	Cennetin en yüksek tabakasındaki bahçenin naz ile salınanı olmuştur.	Ĥasan Efendi (162), Fethî (644)
'azm-i bâdiye-i beĥâ itmişdür	Ölümsüzlük sahrasına doğru yol almıştır.	Ĥâfîz (163)
cilve-gâh-ı evc-i beĥâyî âğâz-ı maĥâm itmişdür	Sonsuzluğun en yüksek noktasında görünen mekânı yurt edinmiştir.	Ĥâfîz (165)
şandeli-nişîn-i meclis-i ĥâmûşân olmuşdur	Suskunlar meclisinin sandalına oturanlarından biri olmuştur.	Ĥamdî (170)
tayy-ı defter-i hayât itmişdür	Ömür defterini dürüp bükmiştir.	Ĥâsib (190)
terk-i 'âlem-i ĥâkî itmişdür	Dünyayı bırakıp gitmiştir.	Ĥâkî (199)
'âzim-i ĥuld-i berîñ olmuşdur	Yüce cennetin yolcusu olmuştur.	Ĥuldî (210)
'âzim-i râh-ı beĥâ olmuşdur	Sonsuzluk yolunun	Dâî (220), 'Ârif

	yolcusu olmuştur.	(508)
ravza-i memâlik-i İslâmiyye'ye vezîde olan tünd-bâd-ı feterâtdе gül-berg-i vücûdî hâzân-resîde-i fenâ olup...	İslam diyarı bahçelerine doğru esen ayrılığın sert rüzgârlarında, bedeninin gül yaprakları hiçlik hazanına erişip...	Zikrî (238)
edhem-süvâr-ı râh-ı bekā olmuştur	Sonsuzluk yolunun kara yağız atı olmuştur.	Zihni (239)
bu hâne-i köhne-sakf-ı cihândan ravza-i rıdvâna intikâl ve dârü'n-na'ime irtilhâl itmişdür	Bu dünya çatısının viran evinden cennete taşınmış ve nimet konağına göç etmiştir.	Rezmi (241)
'azm-i riyâz-ı cinân eyledi	Cennet bahçesine doğru yöneldi.	Riyâzî (242)
terk-i tekye-i fenâ ve 'azm-i mülk-i bekā itmişdür	Yokluk köşesini terk edip sonsuzluk mülküne doğru yol almıştır.	Rüşdî (254)
âşiyân-ı 'ukbâya tâ'ir-i rûhî per-güşâ-yı rihlet olmağla...	Can kuşu ahiret yuvasına kanat açıp göç etmekte...	Rüşdî (257)
tarîk-i zâviye-i fenâ ve sâlik-i tekye-gâh-ı bekā olmağla...	Geçici dünya köşesini terk edip sonsuzluk tekkesinin takipçisi olmakla...	Resâ (264)
tûtî-i rûh-ı pür-fütûhî kafes-i tenden pervâz ve fezâ-yı 'ukbâda âşiyân-sâz olmuştur	Ferahlık veren can bülbülü ten kafesinden uçmuş ve öte dünyanın mekânında yuva kurmuştur.	Rahmi (289)
terk-i hân-ķâh-ı fenâ ve 'azm-i cây-gâh-ı bekā itmişdür	Yokluk tekkesini terk etmiş ve sonsuzluk makamına doğru yönelmiştir.	Resmi (302), Tâlib (493)
'azm-i dârü'l-huld itmişdür	Sonsuzluk konağına doğru yol almıştır.	Rezmi (306)
murğ-ı dem-keş-i rûhî per-cünbân-ı evc-i hevâ olmuştur	Canının nağmeli kuşu arzu tepesine doğru kanat çırpmıştır.	Selîsî (345)
sinjn-i 'ömri tamâm ve enfâs-ı ma'düdesi qarîn-i hitâm olmuştur	Ömrünün seneleri tamamlanmış ve sayılı nefesleri sona ermiştir.	Selîsî (346)
terk-i cihân-ı fânî ve 'azm-ı dârü'n-na'im-i câvidânî eylediklerinde...	Yokluk dünyasını terk edip daimi bolluk konağına yöneldiklerinde...	Sa'id (349)
murğ-ı rûhî sebze-zâr-ı âlem-i bekāya pervâz itmekle...	Can kuşu sonsuzluk âleminin bahçesine kanat	Sa'idâ (353)

	çırpıp...	
'āzim-i dārū'l-cinān olmuşdur	Cennet konağının yolcusu olmuşdur.	Sāmiḡ (356)
tā'ir-i rūḡ-ı revānı merḡale-i evc-i beḡāya ṡayerān itmekle...	Mukaddes can kuşu sonsuzluk doruğunun menziline uçmakla...	Sāmiḡ (358)
ravza-i rıdvāna intikāl ve dārū'n-na'īm-i cavīdāniye irtiḡāl itmişdür	Cennete taşınmış ve daimi nimetler konağına göç etmiştir.	Seyyid Hüseyn (369)
āşiyān-ı 'uḡbāya āheng-i pervāz itmişdür	Ahiret yuvasına uçmak için yönelmiştir.	Sırrı (371)
'āzim-i gül-zār-ı beḡā olmuşdur	Sonsuzluk bahçesinin yolcusu olmuşdur.	Selīm Giray Hān (376)
ṡayy-ı rüz-nāmçe-i ḡayāt itmişdür	Ömrünün hesap defterini dürüp bük müştür.	Sa'īd (381)
'āzim-i vādī-i ḡāmūşān olmuşdur	Susunlar vadisine doğru yönelmiştir.	Sālik (398), 'Arif (583)
vedā'-ı 'ālem-i fānı itmişdür	Geçici dünyaya veda etmiştir.	Şehrī (402), Şıdḡı (451), 'İdī (544), Na'tı (867)
dārū'ş-şifā-yı 'uḡbāya 'āzim olmuşdur	Öte dünyanın şifa konağına doğru yönelmiştir.	Şifāyī (406)
'azm-i ḡülşen-i beḡā itmişdür	Sonsuzluk bahçesine doğru yol almıştır.	Şifāyī (406)
terk-i manşıb-ı ḡayāt ve 'azm-ı cinān-ı 'āliyāt itmişdür	Hayattaki makamları terk etmiş ve yüce cennete doğru yönelmiştir.	Şükrī (407)
terk-i cihān-ı fānı eylemişdür	Fāni dünyayı bırakıp gitmiştir.	Şu'ūrī (415)
'āzim-i tekye-gāh-ı beḡā olmuşdur	Sonsuzluk tekkesine doğru yönelmiştir.	Şehrī (419), Fenāyī (674)
terk-i fenā ve 'azm-i bādiye-i beḡā itmişdür	Geçici dünyayı bırakıp sonsuzluk sahrasına doğru yönelmiştir.	Şeyḡı (428)
'ālem-i fenāyı terk ve ṡariḡ-ı beḡāya sālik olmuşdur	Fāni dünyayı bırakıp sonsuzluk yolunun takipçisi olmuşdur.	Şulḡı (453)
zücāc-ı ḡayātı şikest-ḡor-ı seng-i fenā ve 'āzim-i mi'ber-i beḡā olmuşdur	Ömür şişesi, hiçlik taşına değip kırılmış ve sonsuzluk geçidine doğru yol almıştır.	Şābir (456)

rûz-nâme-i 'ömr-i girân-mâyesi intihâ bulup ʔay-kerde-i defter-i ecel olmuşdur	Kıymetli ömür defteri son bulunca ecel defterini dürüp bükümüştür.	Şubhî (459)
dest-şüy-yı cüy-bâr-ı şihhat ve cânib-i beḳâyâ 'azîmet itmişdür	Hayat ırmağında elini yıkayıp sonsuzluk tarafına doğru yol almıştır.	Şihhatî (461)
'âzim-i dâr-ı beḳâ olmuşdur	Sonsuzluk konağına doğru yol almıştır.	Şadîkî (464)
şandalî nişîn-i bezm-gâh-ı vâdî-i hâmüşân olmuşdur	Susunlar vadisinin bulunduğu meclisin arkadaşı olmuştur.	Ṭıflî (486)
dârü'n-na'îm-i ünse irtiḫâl itmişdür	Allah dostlarının olduğu bereket konağına göç etmiştir.	'Aşḳî (509)
terk-i cihân-ı fânî itmekle...	Fânî dünyayı bırakıp gitmekle...	'Abdî (514)
tezerv-i rûḫ-ı pür-fütûḫı sebze-zâr-ı 'âlem-i beḳâyâ pervâz eylemişdür	Kalbe ferahlık veren can kuşu, sonsuzluk âleminin çimenliğine uçmuştur.	'İşmetî (518)
'âlem-i fenâdan rû-gerdân olup zâviye-i beḳâda gûşe-gîr olmuşdur	Geçici dünyadan ilgisini kesip sonsuzluk tekkesinde inzivaya çekilmiştir.	'Arzî (524)
şeh-bâz-ı rûḫ-ı 'azîzi âşîyân-ı 'âlem-i beḳâyâ ʔayarân idüp...	Mukaddes can kuşu, sonsuzluk âleminin yuvasına kanat çırpıp...	'İzzetî (535)
terk-i zâviye-i fenâ ve 'azm-i bâdiye-i beḳâ itmişdür	Geçici dünya köşesini terk etmiş ve sonsuzluk sahrasına doğru yol almıştır.	'Abdü'l-ḫay (541), Himmet (1052), Yûsuf Dede (1074)
rûḫ-ı revânî 'âlem-i evce 'azîmet itmişdür	Mukaddes canı, doruklar âlemine doğru yönelmiştir.	'İtrî (547)
mevkib-nümâ-yı güzer-gâh-ı beḳâ olmuşdur	Sonsuzluk güzergâhının kafilesine doğru yürümüştür	'Abdî (550)
târik-i zâviye-i dünyâ ve sâlik-i merḫale-i 'uḳbâ olmuşdur	Dünya köşesini terk etmiş ve ahiret menziline takipçisi olmuştur.	'Abdî (556)
ol serv-i ser-efrâz-ı bâğ-ı ma'ârif çemen-zâr-ı ḫuld-ı berîne 'azm-i ḫırâm idüp...	O hüner bahçesinin seçkin servisi, cennet bahçesinin en yüce kısmına salınarak yönelip...	'Ârif (561)
ʔayy-ı defter-i manzûme-i ḫayât edip	Ömür toplamının defterini	'Âzim (576)

'āzim-dār-ı bekā olmuşdur	dürüp sonsuzluğa doğru yol almıştır.	
bu tengnâ-yı keşret-i 'âlemden güşe-güzün-i vahdet-i bekā olmağla	Bu dünyadaki çokluğun sıkıntısından, ebedi birliğin köşesine çekilmekle...	Ġafürî (600)
nihâl-i 'ömri hazân-resîde-i fenâ ve 'azm-i gülşen-i bekā itmişdür	Ömür fidanı geçici dünyada sararıp solmuş ve sonsuzluk bahçesine doğru yönelmiştir.	Ġâzî (606)
bu hâkdân-ı fenâdan güzere-gâh-ı bekāya rihlet idüp...	bu hiçlik dünyasından sonsuzluk güzergâhına göç edip...	Ġavşî (612)
'azm-i merhale-i bekā itmişdür	Sonsuzluk menziline doğru yol almıştır.	Fehîm (618)
irtilhâl-i dârü'l-üns-i kıdsâ isti'câl eylemişdür	Allah'ın mübarek dostlarının konağına aceleyle geç etmiştir.	Feyzî (624)
mâh-tâb-ı hayât-ı ufq-ı ecelden gurûb itmişdür	Gökyüzünün en yüce katmanındaki hayat ışığı batmıştır.	Feyzî (632)
terk-i zâviye-i fenâ idüp...	Geçici dünya köşesini terk edip...	Feyzî (637)
'āzim-i dâr-ı cinân olmağla...	Cennet konağının yolcusu olmakla	Feyzî (640)
râh-ı bekāya terâne-senc-i derâ-yı 'azîmet olmuşdur	Sonsuzluk yoluna yolculuk çingırağının nağmesi olmuştur.	Fâmî (642)
târik-i zâviye-i fenâ ve sâlik-i tekve-gâh-ı bekā olmuşdur	Geçici olan köşeyi terk etmiş ve sonsuzluk köşesine doğru yol almıştır.	Fazlî (649)
'āzim-i dâr-ı bekā olmağla...	Sonsuzluk konağının yolcusu olmakla...	Faşîhî (651)
'āzim-i vâdî-i hâmuşân olmağla...	Suskunlar vadisine doğru gitmeye niyet etmekle...	Faşîh (653)
bezm-i cihândan ayak çekip şahbâ-yı memâtı nûş itmişdür	Dünya meclisinden ayağını çekip ölüm şarabını içmiştir.	Fâyîk (667)
murğ-ı rûh-ı revân-ı pâki küngüre-i eflâke pervâz edip mahfil-i kıdsî âşiyân itmişdür	Temiz ve mübarek can kuşu, gökyüzünün en yüksek yerine kanat çırpıp mübarek mekânı yuva	Ġudsi-zâde (710)

	eylemiştir.	
bülbül-i cânı bağ-ı rıdvâna tâ'ir ve şitâbân olmuşdur	Can bülbülü, Rıdvan'ın bahçesi olan cennete aceleyle uçmuştur.	Ķâdirî (715)
rûh-ı revânî 'âlem-i 'uĵbâya irtihâl itmişdür	Kutsal canı, ahiret dünyasına göç etmiştir.	Kelîmî (716)
tayy-ı tûmâr-ı defter-i hayât itmişdür	Ömür defterinin destesini dürüp bükümüştür.	Kelâmî (718)
târik-i 'âlem-i fenâ ve râh-rev-i menzil-i beĵâ olmaĵla...	Fânî dünyayı terk edip sonsuzluk menziline yolcusu olmakla...	Kelîm (722)
terk-i medrese-i fenâ ve 'azm-i buĵ'a-i beĵâ itmişdür	Yokluk mektebini terk etmiş ve sonsuzluk ülkesine doğru yol almıştır.	Kâşif (727), Münîfî (772), Maĵdüm (786), Nâ'il (908)
terk-i hân-ĵâh-ı fenâ ve 'azm-i teĵye-gâh-ı beĵâ itmişdür	Fânî dünyayı bırakıp gitmiş ve sonsuzluk tekkesine doğru gitmeye niyet etmiştir.	Kenzî (731)
ol serv-i ser-ferâz-ı bağ-ı ma'ârif çemen-zâr-ı ĵuld-ı berîne 'azm-i ĵırâm itmişdür	O hüner bahçesinin seçkin servisi, cennet bahçesinin en yüce kısmına salınarak gitmiştir.	Kâmî (745)
şahbâ-keş-i câm-ı memât olup...	Ölüm şarabını içip...	Luĵfî (762)
bu hâne-i köhne-saĵf-ı cihândan biñ elli bir târiĵinde irtihâl itmişdür	Bu dünya çatısının viran evinden 1051 yılında göç etmiştir.	Muĵî'î (769)
gül-zâr-ı 'ömri zübül-i ĵazân-ı fenâ olmaĵla 'âzim-i râh-ı 'uĵbâ olmuşdur	Ömür bahçesi, geçici güz mevsiminden dolayı sararıp solmakla öbür dünya yolunun yolcusu olmuştur.	Mezâĵî (777)
sâlik-i râh-ı 'adem olmuşdur	Hiçlik yolunun takipçisi olmuştur.	Medĵî (781)
tayy-ı tûmâr-ı rüz-nâmce-i hayât itmişdür	Ömrünün hesap defterinin destesini dürüp bükümüştür.	Münîrî (787)
terk-i zâviye-i fenâ ve 'azm-i hân-ĵâh-ı beĵâ itmişdür	Geçici dünya köşesini terk edip sonsuzluk dergâhına doğru yol almıştır.	Müstakîm (789)
'âzim-dâr-ı beĵâ olmuşdur	Sonsuzluk yolunun yolcusu olmuştur.	Mâhir (791)

târik-i zâviye-i fenâ ve 'âzim-i tekye-gâh-ı beķâ olmuşdur	Geçici olan köşeyi terk etmiş ve sonsuzluk tekkesinin yolcusu olmuştur.	Ma'nevî (794)
şahbâ-keş-i câm-ı memât olmuşdur	Ölüm şarabını içmiştir.	Meylî (795)
tütî-i rûhı kafes-i tenden pervâz itmişdür	Can papağanı ten kafesinden uçup gitmiştir.	Mâdiḥ (798)
terk-i zâviye-i fenâ ve 'azm-i tekye-gâh-ı beķâ itmekle...	Geçici dünya köşesini terk etmiş ve sonsuzluk tekesine doğru yönelmekle...	Nürî (816)
terk-i tekye-i fenâ ve 'azm-i buķ'a-i beķâ itmişdür	Geçici dünyayı bırakmış ve sonsuzluk dünyasına doğru yol almıştır.	Naķşî (822)
dâr-ı beķâyâ irtiḥâl itmekle...	Sonsuzluk konağına doğru göç etmekle...	Nişâri (824)
'azm-ı beķâ itmişdür	Sonsuzluğa yönelmiştir.	Nâ'ilî (840)
cism-i nâzûki üftâde-i ḥâk olmuşdur	Hassas bedeni toprağa düşmüştür.	Nâzûkî (847)
terk-i medrese-i fenâ ve 'azm-i bük'a-i beķâ itmekle...	Yokluk mektebini terk edip sonsuzluk ülkesine doğru yol almakla...	Nedîm (850)
tayy-ı mecell-i ḥayât itmişdür	Ömür defterini dürüp bükümüştür.	Nâlî (854)
bu dâr-ı fâniden firâr ve menzil-i bâķide mesken ihtiyâr itmişdür	Bu yokluk evinden kaçmış ve sonsuzluk menzilinde ikamet etmeyi seçmiştir.	Neşâti (860)
terk-i hücre-i cihân itmişdür	Dünya odasını terk etmiştir.	Naẓmî (865)
bu ḥâne-i köhne-saķf-ı cihândan ravza-i rıdvâne intikâl ve dârü'n-na'im-i câvidâniye irtiḥâl eylemişdür	Bu dünya çatısının viran evinden cennete taşınmış ve ebedi bolluğun olduğu konağına göç etmiştir.	Nurî (869)
târik-i şavma'a-i cihân ve vâşıl-ı rahmet-i rahmân olmuşdur	Dünya tapınağını bırakmış ve esirgeyen Allah'ın merhametine kavuşmuştur.	Niyâzi (874)
târik-i medrese-i fenâ ve dâḥil-i ṭariķa-i beķâ olmuşdur	Yokluk mektebini terk edip sonsuzluk yoluna dâhil olmuştur.	Na'im (879)
'âzim-i merḥale-i beķâ itmekle...	Sonsuzluk menziline yolcusu olmakla...	Naẓmî (888)

terk-i nuķūş-ı cihān-ı fānî ve 'azm-i dārū'n-na'îm-i cāvidānî idüp gül-zār-ı cihāndan rū-gerdān ve riyāz-ı beķāya şitābān olmuşdur	Fāni dūnyanın suretini terk etmiş ve ebedi bolluğun konağına gitmeye niyet edip dūnya bahçesinden yüz çevirmiş ve sonsuzluk bahçesine aceleyle koşmuştur.	Naķşî (893)
tārik-i geşt-zār-ı cihān olmuşdur	Dūnya toprağını terk etmiştir.	Nāzım (897)
terk-i hān-ķāh-ı fenā eylemişdür	Geçici dūnyayı bırakıp gitmiştir.	Nesib (903)
tārik-i maħkeme-i cihān olmuşdur	Dūnya mahkemesini bırakıp gitmiştir.	Nikātî (904)
vedā'-ı şems ü ķamer ve vādî-i 'ademe sefer itmişdür	Ay ve güneşe veda edip yokluk vadisine doğru seyahat etmiştir.	Na'îmā (906)
terk-i dükkānce-i fenā itmişdür	Fānilik dükkānını bırakıp gitmiştir.	Na'ıķ (910)
ol bebġā-yı nā'ıķa-i 'irfānîñ tütî-i rūh-ı revānî ķafes-i tenden pervāz itmekle...	O irfan diliyle konuşan bülbülün mukaddes can kuşu ten kafesinden uçup gitmekle...	Nābî (934)
şişe-i hayātî seng-i tātān ile meksūr olmuşdur	Hayat şişesi birçok taş ile kırılmıştır.	Na'tî (941)
şahbā-nūş-ı cām-ı şehādet olmuşdur	Şehitlik kadehini içmiştir.	Vecdî (997)
dār-ı fenādan raħt-bend 'azîmet-i tārîķ-i 'uķbā olmuşdur	Fāni dūnyadaki misafirliğı sonlandırıp ahiret yoluna doğru yönelmiştir.	Vaħîd (1001)
terk-i 'ālem-i fenā ve 'azm-i cānib-i beķā itmişdür	Geçici dūnyayı terk edip sonsuzluk tarafına doğru yol almıştır.	Va'dî (1003)
şahbā-nūş-ı cām-ı şehādet ve hürāmān-ı ravza-ı cennet olmuşdur	Şehitlik şarabını içip mest olmuş ve cennet bahçesinin salınarak yürüyen olmuşdur.	Vuşlatî (1006)
'azm-i 'uķbā eylemişdür	Ahirete doğru yol almıştır.	Vālî (1009)
şahn-ı fenādan büķ'a-i beķāya rıħlet idüp...	Geçici dūnyadan ölümsüzlük dūnyasına göç edip...	Vaķî (1012)
cānib-i hāmūşāne sefer eylemişdür	Suskunların olduğı tarafa doğru yolculuk etmiştir.	Velî (1013)
keştî-i vücūdî lenger-endāhte-i girdāb-	Varlık gemisi, sonsuzluk	Vehbî (1017)

ı beķā olmuşdur	girdabına demir atmıştır.	
murġ-1 rüĥ-1 revān-1 pāki kürři-i eflāke pervāz itmıřdūr	Mukaddes can kuşu arş-1 alaya kanat ırıpmıştır.	Vaĥyī (1028)
murġ-1 rüĥ-1 revān-1 pāki küngüre-i eflāka pervāz edip maĥfil-i řudsi āřiyān itmekle...	Temiz ve mübarek can kuşu, gökyüzünün en yüksek yerine kanat ırırpıp mübarek meķanı yuva eylemekle...	Yaĥyā Efendi (1068)
